

Araştırma Makalesi

EŞİK OLARAK T-ERK: HETEROTOPIK MEKÂN VE TEKTONİK ÇÖZÜLME BAĞLAMINDA KORUMA DÜŞÜNÇESİNİN YENİDEN ELE ALINMASI

Ceren Özdem[†], Aylin Şentürk^{††}

[†] İstanbul Ticaret Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Koruma ve Restorasyon, İstanbul, Türkiye

^{††} İstanbul Ticaret Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

[†] ozdemcerennn@gmail.com, ^{††} asenturk@ticaret.edu.tr

 0000-0006-5590-7197, 0000-0001-9501-9174

Atf/Citation: Özdem, C., Şentürk, A., Eşik Olarak T-erk: Heterotopik Mekân ve Tektonik Çözülme Bağlamında Koruma Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması, İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi, 8(2), s.47-68, doi: 10.56809/icujtas.1894031

ÖZET

Mimarlık ve koruma disiplinleri ekseninde "terk" olgusu, fiziksel bir yok oluşun ötesinde, mekânın kimlik ve anlam bağlamında yeniden inşa edildiği üretken bir eşik olarak değerlendirilmektedir. Bu yeniden inşa sürecinde mekânla ilgili karar verici otoritelerin farklılaşması nedeni ile iktidar kavramı kapsayıcı ana kavram olarak seçilmiştir.

Mekânın iktidar mekanizmalarıyla olan diyalektiği; Foucault'nun biyo-politik denetim, gözetim ve heterotopya kavramları üzerinden irdelenerek, metruk alanların normatif düzenin dışına taşma sürecinde geçirdiği dönüşümler ve sonrasında "başka yerler" olarak ifade edilen heterotopyaya dönüşme potansiyeli üzerinde durulmaktadır.

Tez kapsamında terk süreçleri; "iktidar kaynaklı çözümler" ve "istila-tektonik çaprazındaki dönüşümler" olmak üzere iki ana çerçevede sınıflandırılmaktadır. Yapının işlevini yitirerek rasyonel taşıyıcı sisteminden sıyrılması, maddenin kendi doğal tektoniğiyle kurduğu "strüktürel ihanet" süreci ve doğanın aktif bir aktör olarak mekânı yeniden sömürgeleştirmesi, terkin maddesel ve duyuşal boyutlarını belirleyen temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Nihayetinde terk; belleğin kristalize olduğu, iktidarın disiplinci ağıнын çözülmeye başladığı ve mimari nesnenin kendi fiziksel varoluş yasalarına döndüğü bir aradalık durumu temsil etmektedir. Ele alınan bu yaklaşım, terk edilmiş alanların barındırdığı katmanlı anlamların, güncel tasarım pratikleri için statik bir kayıp değil, dinamik bir başlangıç noktası teşkil ettiğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Terk, Koruma, Heterotopik Mekân, Mekânsal Bellek, Tektonik Çözülme.

ABANDONMENT AS A THRESHOLD: RECONSIDERING THE IDEA OF CONSERVATION IN THE CONTEXT OF HETEROTOPIC SPACE AND TECTONIC DISINTEGRATION

ABSTRACT

Within the framework of architectural and conservation disciplines, the phenomenon of "abandonment" is evaluated as more than a mere physical extinction; it is a generative threshold where space is reconstructed in terms of identity and meaning. Due to the shift in decision-making authorities during this reconstruction process, the concept of power has been selected as the comprehensive overarching theme.

Geliş/Received : 20.02.2026
Gözden Geçirme/Revised : 23.02.2026
Kabul/Accepted : 23.02.2026

The dialectic between space and power mechanisms is scrutinized through Foucault's concepts of biopolitical control, surveillance, and heterotopia. The research emphasizes the transformations derelict areas undergo as they transcend the normative order and their subsequent potential to evolve into heterotopias, described as "other places".

Under the scope of this thesis, abandonment processes are classified into two primary frameworks: "power-induced dissolutions" and "transformations at the tectonic-invasion axis". The liberation of the structure from its rational load-bearing system upon losing its function, the process of "structural betrayal" established by the material's own natural tectonics, and the re-colonization of space by nature as an active actor emerge as the fundamental elements determining the material and sensory dimensions of abandonment.

Ultimately, abandonment represents a state of coexistence where memory crystallizes, the disciplinary network of power begins to dissolve, and the architectural object returns to its own laws of physical existence. This approach posits that the layered meanings inherent in abandoned spaces do not constitute a static loss for contemporary design practices but rather serve as a dynamic starting point.

Keywords: Abandonment, Conservation, Heterotopic Space, Spatial Memory, Tectonic Decay.

1. GİRİŞ

Mekân, canlıların varoluşundan itibaren sürekli değişen, dönüşen ve yeniden üretilen bir düzlemler bütünüdür. Mekânın özne ile birlikte dönüşebilen dinamik yapısı karmaşık bir süreç oluşturur yani mekân, homojen yerine heterojen, bütün yerine parçalı, opak yerine şeffaf, hiyerarşi yerine anarşidir. Mekân yalnızca yaşamı idame ettirdiğimiz ve deneyimlediğimiz bir alan değildir, eylemlerle, kullanıcıların bıraktığı izler ve kimlikle toplumu değiştirip dönüştürebilecek bir yapıya sahiptir (Avar, 2009; Lefebvre, 1991). Mekân, farklı kimlikleri, kültürleri, kullanıcı gruplarını içine alır ama aynı zamanda mekânın ayrıştırıcı, dışlayıcı ve farklı mekanizmalar sayesinde ötekileştirici bir rolü de vardır. Mekân fiziksel olarak kullanıcılarından kopsa da güçlü bağ sayesinde varlığını devam ettirir çünkü anlamsal ögeler, kullanıcı ve mekân arasındaki deneyimsel süreçte saklıdır, yok edilemez. Yok olmanın aksine bir mekân fiziksel olarak terk edildiğinde kullanıcıların mekân ile deneyimsel sürecinden doğan anılar ve izler mekânı yaşatmaya devam eder (Solak, 2017; Lefebvre, 1991).

Mekânın sürekli bir dönüşüme uğrayabiliyor olması onu iktidar unsuru haline getirmektedir. Foucault'ya (1967) göre mekân durağan ve nötr değil, dinamik, iktidar mekanizmalarının şekillendiği, bireyleri düzenleyen, toplumsal kuralları ve yaşantıyı kurgulayan bir olgudur. Terk, tek nedene indirgenemeyecek karmaşık bir süreçtir bu tür mekânların yalnızca kaybolmaya yüz tutmuş fiziksel kabuklar olmadığı; bozulma süreçleri aracılığıyla yeni anlamlar üretebildiği ileri sürülmektedir. DeSilvey (2006), nesnelerin ve yapıların değerinin yalnızca süreklilikle değil; çözünme ve terk süreçleriyle de üretildiğini belirtir. Edensor (2005), ise parçalanma ve dönüşümün yeni ilişkiler ve farklı yaşam biçimleri için imkân yarattığını vurgular. Bu bağlamda terk, tek yönlü ve olumsuz bir durum olarak değil; katmanlı, çok yönlü ve potansiyel barındıran bir oluş hâli olarak değerlendirilmelidir.

Mekânın yaşamı boyunca varlığı, yalnızca kullanımın sürekliliği üzerinden değil, kimi zaman kesintiler, boşluklar ve “yarım kalmışlık” üzerinden de okunabilir. Bu bağlamda terk, mimarlık ve sosyal bilimler içinde tek bir tanımla sınırlandırılmayan, çeşitli anlam katmanlarına sahip bir kavramdır. Terk edilen mekânlar, “boşluk”, “tekinsizlik” ve “ara hâl” gibi kavramlarla da ilişkilidir. Kullanıcıların çekilmesiyle mekânın görünürlüğü azalır, kontrol mekanizmaları zayıflar ve mekân belirsiz bir kimlik kazanır. Bu belirsizlik, hem mekânın olumsuz algılanmasına neden olmakta hem de kimi zaman yaratıcı algıları harekete geçirerek mekâna potansiyel kazandırmaktadır. Böylece terk edilen mekânlarda yeni ilişkiler kurulabilir, başka bir işlev kazanabilir; aynı zamanda mekân terk edildiğinde iktidar mekanizmalarından bir kopuş meydana gelir bu durum da mekâna yeniden kimlik kazanma fırsatı sunmaktadır (Edensor, 2005).

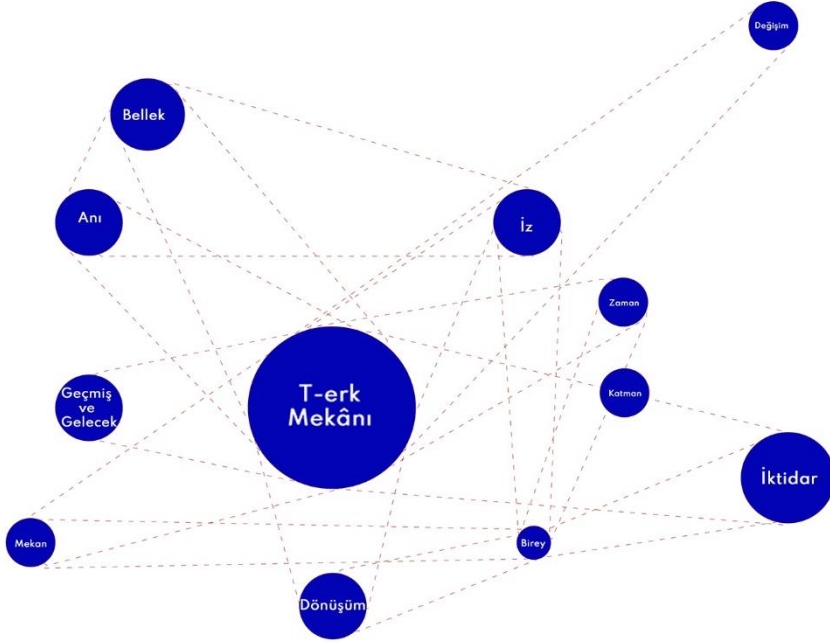
Terk edilen bir mekânda değişen sadece fiziksel kabuk değildir; mekânın toplumsal anlamı da büyük ölçüde dönüşür. Çünkü Foucault’ya (1967) göre mekân hiçbir zaman kendiliğinden “nötr” değildir; tam tersine, iktidarın çeşitli yöntemlerle sürekli ürettiği ve yeniden düzenlediği bir sahnedir. Bu nedenle bir yerin boşalması çoğu durumda rastlantı değildir. Terk edilme durumunda mekân yavaşça merkezin dışına itilir, gündelik hayatın parçası olmaktan çıkar ve daha ara bir kimlik kazanır.

Terk kavramı özellikle İngilizce literatürde oldukça geniş bir kelime dağarcığıyla karşılanır. Örneğin vacant land veya vacant lot, işlevini yitirmiş fakat potansiyel taşıyan boş alanları ifade eder (Bowman, 2000). Buna karşılık derelict land, uzun süre atıl kalmış ve fiziksel bozulmanın belirgin olduğu metruk alanları tanımlar (Karadaban, 2020). Brownfield, çevresel risk taşıyan eski sanayi alanlarını; ruin ise zamanla doğayla bütünleşmiş, şiirsel ve tarihsel bir nitelik kazanmış harabe yapıları ifade eder (Ürkmez ve Atanur, 2016).

Ignasi de Solà-Morales’in (1995) geliştirdiği terrain vague (müphem alan) kavramı, terk edilmiş mekânların belirsizlik, tanımsızlık ve kontrolsüzlük içeren yönlerini vurgular. Bu tür alanlar, hem tekinsizlik hem de potansiyel barındıran bir karaktere sahiptir ve alternatif kullanım olasılıklarına açıktır. Benzer şekilde in-between spaces veya interstitial spaces, planlama süreçlerinde ortaya çıkan ara bölgeleri tanımlar; kimliksiz fakat esnek olan bu alanlar, Stalker kolektifi (1996) tarafından “şehrin çatlakları” olarak adlandırılmıştır. Bu mekânlar, kentin görünmez kalmış boşluklarını temsil eder ve çoğu zaman hem fiziksel hem de sosyal açıdan “yer edinemeyen” alanlardır.

Diğer kavramlar da terkin farklı yönlerine işaret eder: wasteland (çorak alan), urban wild (kentsel yaban), no-man’s land (insansız bölge), lost space (kayıp mekân), drosscape (artık peyzaj). Bu terimler terk edilmiş mekânların çöküş, belirsizlik, doğallaşma, işlevsizleşme ve ötekileşme gibi özelliklerini açığa çıkarır (Karadaban,

2020). Türkçe literatür ise bu çeşitliliğin çok gerisindedir; çoğunlukla “atıl alan”, “terk edilmişlik”, “müphem alan” ve “harabe” gibi kavramlarla sınırlı kalır.

Şekil 1. T-erk Kavramı

2. T-ERK EDİLMENİN BİÇİMLERİ

Kentler ve yapılar, ortaya çıktıkları andan itibaren yalnızca maddi birer nesne değildir; insanların ilişkileri, gündelik hayatı ve toplumsal beklentilerinin içine yerleşmiş canlı birer ortamdır. Lefebvre'nin (1991), mekânın “toplumsal ilişkiler tarafından üretildiğine” dair vurgusu burada belirleyicidir; ilişkiler zayıfladığında mekân fiziksel olarak ayakta duruyor gibi görünse bile anlamı çözülmeye başlar.

Kentsel çöküntü üzerine yapılan çalışmalarda, fiziksel yıpranmanın çoğu zaman sosyo-kültürel çözüme ile eşzamanlı ilerlediği, alanların bir anda değil, uzun bir geçiş dönemi sonunda niteliğini yitirerek çöküntü ve terk edilmiş bölgelere dönüştüğü vurgulanır (Işıkkaya, 2008). Bu dönüşümün başlangıcında çoğu zaman sosyal bağların gevşemesi vardır. Mülkiyetin el değiştirmesi, nüfus hareketliliği veya ekonomik gerileme gibi etkenlerin mahalle kültürünü zayıflattığını; bunun da bölgenin terk edilmesine yol açtığını gösterir (Şişmanyazıcı ve Yıldız, 2009)

Toplumsal bellek, ancak kendisini taşıyan mekânsal, zamansal ve kurumsal bağlamlar sürdüğü müddetçe varlığını korur. Assmann'ın (1997), tanımladığı 'mnemotoplar'—yani hafıza-yerleri—toplumsal pratiğin geri çekilmesiyle işlevsizleşir; unutmaya, çoğu zaman mekânın değil, mekânla kurulan ilişkinin çöküşüdür. Bu nedenle mekânın kullanımının durması veya toplumsal bağlamdan kopması, belleğin aktarım kanallarını zayıflatarak hatırlamanın sürekliliğini tehlikeye atar.

Zamanın ve doğanın etkisi devreye girdiğinde ise terk çok başka bir yüz kazanır. Edensor'un (2005), endüstriyel harabeler üzerine yaptığı analizlerde, doğanın müdahalesiyle yapının malzemesinin, yüzeyinin ve mekânsal deneyiminin bambaşka bir forma dönüştüğü görülür; terk edilen yer, insan müdahalesinin geri çekilmesiyle kendi ritmini bulur. Simmel (1958), harabeleri tam da bu nedenle "yok oluşun değil, başka bir bütünlüğün ifadesi" olarak tanımlar. Bozulma dediğimiz şey, bazen ortaya çıkan yeni bir estetik katmanın adıdır.

Nora'nın (1994), "hafıza mekânları" kavramı, ilişkilerin kesildiği, sessizliğin hâkim olduğu yerlerde hafızanın daha kristalize olduğunu ileri sürer. Bu nedenle terk çoğu zaman unutulmanın değil, tam tersine hatırlamanın mekânsal koşuludur. Terk sonrası süreç ise tek bir yöne işaret etmez. Kimi yerler uzun süre kapalı kalır, kimi yerler doğanın istilasıyla tamamen farklı bir peyzaja dönüşür, kimileri de yeniden kullanım politikalarının odağına oturur (Işıkkaya, 2008). Bu nedenle terk sonrası, yalnızca mekânsal değil toplumsal bir yeniden yapılanma sürecidir. Türkiye'de yapılan akademik çalışmalar, terk olgusunun arka planında çok katmanlı süreçlerin bulunduğunu göstermektedir (Yılmaz ve Arabacıoğlu, 2019).

Bu çalışma kapsamında terk süreçleri iki ana çerçevede değerlendirilecektir:

Birincisi, iktidar mekanizmalarıyla oluşan terk biçimleri; politik güç ilişkileri, ekonomik yönlendirmeler, mülkiyet düzenlemeleri veya kamusal müdahaleler sonucunda bir alanın zamanla işlevsizleşmesi ve toplumsal ilişkilerden kopması bu kategoriye girer. İkincisi, istila ve tektonik çaprazında terk biçimleri; doğanın, yapısal eskimenin veya insan müdahalesinin yarattığı fiziksel süreçleri kapsar.

Bu iki yaklaşım birlikte ele alındığında, bir mekânın hem toplumsal hem de fiziksel boyutta nasıl değiştiği daha bütüncül bir bakışla okunabilir.

2.1. İktidar Mekanizmaları ve İstila/Tektonik Çaprazında Terk Biçimleri

Birçok yapı ve yerleşim, herhangi bir fiziksel zorunluluk olmaksızın, iktidar ilişkilerinin yeniden örgütlenmesi sonucunda gündelik yaşamın dışına itilir. İktidarın mekân üzerindeki etkisi doğrudan ya da dolaylı şekilde işleyebilir; görünmez sınırların tanımlanması, kullanıcı ve mekânın dolaylı yönlendirilmesi, geçici denetim

ya da doğrudan fiziksel müdahale örnek verilebilir. Simmel'in (1994) ifade ettiği gibi insan, yalnızca sınır koyan değil, aynı zamanda sınırları olmayan bir varlıktır; bu ikilik, mekânın hem kapatıcı hem de açıcı potansiyelini birlikte taşır (Stavrides, 2010). İktidar, yalnızca devlete, hukuka ya da merkezi otoritelere ait bir yapı değildir; aksine iktidar, toplumsal ilişkilerin içinde dolaşan, bireyler arası etkileşimlerde üretilen ve mekânsal düzenlemeler aracılığıyla somutlaşan, baskılayan, yasaklayan, üreten, düzenleyen ve normalleştiren eylemsel bir süreçtir (Foucault, 1975).

İktidar, mekânı yalnızca kontrol etmekle kalmaz; hangi mekânların yaşanabilir, hangilerinin riskli, hangilerinin dışlanabilir olduğuna dair söylemleri de üretir. Denetim mekanizmalarının geri çekilmesi, kamusal hizmetlerin azaltılması, ulaşım ağlarının yön değiştirmesi ya da belirli toplumsal grupların mekândan dışlanması gibi müdahaleler, yapıyı fiilen terk edilmiş hâle getirir. Bu noktada terk, bir son değil; iktidarın mekân üzerindeki önceliklerini değiştirmesinin fiziksel ve algısal bir sonucudur (Foucault, 1978).

Disiplinci iktidar, mekânı düzenleyerek, işlevleri belirleyerek ve kullanım biçimlerini kontrol altına alarak işler. Üretim ilişkilerinin, ekonomik önceliklerin ya da toplumsal normların değişmesiyle birlikte mekânlar, iktidarın yeni düzeni içinde gereksiz hâle gelir. Denetim geri çekildiğinde, yapı fiziksel olarak ayakta kalsa bile toplumsal dolaşımın dışına itilir ve terk süreci başlar. Bu noktada terk, aktif bir yıkım eyleminden ziyade, pasif bir dışlama biçimi hâline gelir (Foucault, 1975).

İktidar mekanizmalarının terki üretme biçimi, yalnızca fiziksel değil; aynı zamanda simgesel ve psikolojik boyutlar içerir. Bir alanın “tehlikeli”, “çöküntü bölgesi” ya da “yenilenmesi gereken alan” olarak tanımlanması, kullanıcıların mekânla kurduğu güven ilişkisini zedeler. Bu söylemler, mekânı fiilen boşaltmadan önce, onu zihinsel olarak terk edilebilir hâle getirir. Böylece terk, fiziksel bir eylem olmaktan önce, söylemsel bir süreç olarak işler. Bu süreçte mekân, özne açısından tekinsizleşir. Freud'un (2003), tanımladığı tekinsizlik kavramı, burada yalnızca psikolojik bir durum değil; mekânsal bir deneyim olarak da okunabilir. Daha önce tanıdık olan bir alan, iktidarın müdahaleleriyle belirsiz, güvensiz ve yabancı hâle gelir. Böylece terk, öznenin bilinçli bir tercihi değil, zorunlu bir geri çekilme olarak gerçekleşir.

İktidar mekanizmalarıyla oluşan terk süreçlerinde önemli olan bir diğer nokta, bu terkin çoğu zaman geri döndürülebilir bir durum olarak kurgulanmasıdır. İktidar, mekânı tamamen yok etmek yerine, onu ileride yeniden işlevlendirebileceği bir rezerv alan olarak da tutabilir. Bu nedenle terk, mutlak bir son değil; geçici bir askıya alma hâlidir. Bu süreçte doğanın müdahalesi, gayri resmî kullanımlar, geçici işgaller ya da sadece zamanın etkisiyle oluşan katmanlar, terk edilmiş mekânı yeni bir deneyim alanına dönüştürür. Bu durum, terkin yalnızca iktidarın ürünü olmadığını; iktidarın geri çekilmesiyle birlikte ortaya çıkan özgül bir mekânsal süreç olduğunu gösterir.

İktidar–özne ilişkisi de terk süreçlerinde belirleyici bir rol oynar. Özne, iktidarın pasif bir nesnesi değildir; iktidar, öznelerin davranışlarını, hareket alanlarını ve mekânla kurdukları ilişkileri şekillendirerek işler. Güvensizlik söylemleri, “riskli alan” tanımlamaları, damgalama pratikleri ya da belirli grupların mekândan dışlanması, kullanıcıyı mekândan uzaklaştırır. Bu uzaklaşma, fiziksel yıkımdan önce gelir ve terk sürecinin sosyal zeminini oluşturur. Mekân artık yaşanılan, deneyimlenen ya da sahiplenilen bir yer olmaktan çıkar; denetlenmeyen, belirsiz ve tekinsiz bir alan olarak algılanmaya başlar. Foucault’nun (2005), iktidar analizlerinde önemli bir yer tutan “normal–anormal” ayrımı, bu süreçte mekânsal karşılığını bulur.

Foucault’nun “biyopolitika” kavramı da terk süreçlerinin tanımlanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Biyopolitik iktidar, yaşamı düzenler, sınırları koyar, yönetir ve bazı alanları iterek düzenin dışında bırakır. Bu gibi alanlar, fiziksel olarak varlığını sürdürme şansını yakalasa da iktidarın yaşamı kurgulayan mekanizmalarının dışına düşer. Terk, bu anlamda, yaşamın desteklenmediği bir mekânsal duruma karşılık gelir (Koç, 2018). Bu süreç, Giorgio Agamben’in (2001), “istisna hâli” kavramıyla birlikte okunduğunda daha da görünür hâle gelir. Agamben’e (2001), göre modern iktidar, bazı alanları hukukun ve düzenin dışında bırakarak yönetir. İstisna, hukukun ve düzenin tamamen ortadan kalktığı bir boşluk değil, tam tersine hukukun kendini askıya alarak etkisini sürdürdüğü bir eşik durumudur. Bu alanlar ne bütünüyle denetim altındadır ne de tamamen özgürdür; iktidar ile öznellik arasındaki ilişkinin yeniden müzakere edildiği mekânsal eşiklerdir (Stavrides, 2010).

Lefebvre (1974), mekânın; toplumsal ilişkiler, güç dengeleri ve üretim biçimleri tarafından sürekli yeniden üretildiğini vurgular. Bu üretim sürecinin durduğu ya da yön değiştirdiği anlarda, mekânın terk edilmesi kaçınılmaz hâle gelir. İktidar, belirli mekânları üretim ilişkilerinin dışına ittiğinde, bu alanlar zamanla hem sosyal hem de fiziksel olarak çözülmeye başlar. Terk, bu çözümlenin mekânsal ifadesidir.

Mekânın tanıdık düzeninin ortadan kalkmasıyla birlikte, öznenin kendisini konumlandıramadığı bir deneyim üretilir ve tekinsizlik bu noktada ortaya çıkar: Mekân ne bütünüyle yabancıdır ne de tanıdık; özne için hem bilinen hem de artık güven vermeyen bir hâl alır. Pallasmaa’nın (2011), belirttiği gibi, modernist tasarımın bedeni ve anıları 'evsiz' bırakan yaklaşımı, bu tür terk edilmiş mekânlarda öznenin odaklanmış görmeden kurtulup mekânla daha tekinsiz ve bedensel bir temas kurmasına neden olur. Bu ikili durum, terk edilmiş mekânların neden güçlü bir duygusal ve zihinsel etki yarattığını açıklar.

Şekil 2. İktidar Mekanizmaları, T-erk ve Kullanım Eksenli Kavramsal Dönüşüm

Terk edilmiş yapılar, geçmişte özneyi sıkı biçimde disipline eden mekânlar, terk edildiklerinde bu disiplinin izlerini taşımaya devam ederler. Koridorlar, odalar, kontrol noktaları hâlâ mevcuttur; ancak artık onları anlamlandıran iktidar yoktur. Bu durum, özne için tanıdık ama güvensiz bir deneyim üretir (Trigg, 2006). Bu mekânlar terk edildiğinde, disiplinin izleri silinmez; aksine boşluk içinde daha görünür hâle gelir. Öznenin bu mekânla karşılaşması, geçmiş iktidar ilişkilerinin hayaletimsi bir biçimde yeniden ortaya çıkması anlamına gelir. Tekinsizlik, yalnızca mekânın harap olmasından değil, geçmişteki iktidar düzeninin izlerinin hâlâ hissediliyor olmasından kaynaklanır (Edensor, 2005).

Terk, ani bir kopuştan ziyade, mekânın onu var eden sistemlerle kurduğu ilişkinin yavaş yavaş dağılmasıyla şekillenir. İstila kavramı ise bu çözülmenin mekânsal düzlemde nasıl görünür hâle geldiğini açıklamak için önemli bir anahtar sunar.

İstila kavramı genellikle bir alanın çeşitli nedenlerle zorunlu olarak dönüştürülme hâlini ifade eder. Boşalmış alanlar, terk edilmişlikleriyle kentsel çöküntü bölgelerine dönüşürken, aynı zamanda dışsal güçlerin yarattığı yeni kullanım baskılarına da açıktır. Bu yönüyle istilaya uğramış mekân, terkle buluşur; fiziksel olarak terk edilmiş gibi görünse de aslında dışsal bir gücün mekânsal üretimi altında yeniden konumlanır (Çakar, 2025).

Tektonik kavramı bu noktada belirleyici bir rol üstlenir. Mekânın tektonik yapısı, yalnızca taşıyıcı sistemler ya da malzeme örgüsüyle sınırlı değildir, aynı zamanda kullanım biçimlerini ve çevresiyle olan ilişkileri de etkilemektedir. Bu nedenle terk, tektoniğin görünmez kaldığı bir süreç değil; aksine tektoniğin açığa çıktığı, çözüldüğü ve yapının iç mantığının okunur hâle geldiği bir durumdur. Yapı, onu tanımlayan

tektonik düzenle bağıny kaybettiğinde, mekân artık sabit ve kontrol altında bir nesne olmaktan çıkar. Bu aşamada istila, bir “neden” değil; tektonik düzenin askıya alınmasının sonucu olarak belirir. İstila, yalnızca “dışsal” bir bozucu etki olarak okunamaz. Doğa, kullanıcı ve yapının kendi tektonik mantığı arasındaki ilişkiler, terk sürecinde birbirini kesen ve çaprazlayan katmanlar üretir. İstila ve tektonik süreçlerle boşaltılan bu alanlar, Agamben’in (2001), tarif ettiği biçimiyle, kullanımın askıya alındığı fakat potansiyelin hâlâ varlığını sürdürdüğü eşik durumlar olarak okunabilir.

Alois Riegl’in (1903), “yaşlanma değeri” (Alterswert) kavramı da istila ve tektonik ilişkisini anlamak için önemlidir. Riegl, yapının zaman içinde kazandığı izlerin, onu yalnızca geçmişe ait bir nesneye dönüştürmediğini; aksine tarihsel sürekliliği görünür kıldığını savunur. Bu bağlamda doğanın yapıya bıraktığı izler, zamanın kattığı derinliğin göstergesidir. Terk edilmiş bir yapıda doğanın müdahalesiyle ortaya çıkan tektonik dönüşüm, yapının tarihsel varlığını silmez; onu başka bir düzlemde yeniden okunur hâle getirir. Gaston Bachelard’ın (1957), mekânın şiirselliğine dair yaptığı okumalar, bu sınırların çözülmesini mekânsal imgelem açısından önemli bir eşik olarak değerlendirir, ona göre mekân, durağan bir kabuk değil; deneyimle ve zamanın katmanlarıyla anamlanan bir varlıktır. Caitlin DeSilvey (2006), istila ve tektonik konusunu “çürümeye izin verme” (curated decay) kavramı üzerinden tartışır ve bazı yapıların bilinçli olarak doğayla birlikte dönüşmesine alan açmanın, onları korumanın alternatif bir yolu olabileceğini savunur.

Kullanıcı, yapının ona sunduğu rijit tektonik dili, kendi gündelik ihtiyaçları ve hayatta kalma pratikleriyle istila eder. Kullanıcı mekâna sadece bedeni ile değil kimliği ve algılarıyla da dahil olur ve mekân kullanıcıyla etkileşime girdiğinde “yer” (place) kimliği kazanır. Kullanıcının istilası aslında mekânın mevcut durumda sahip olduğu anonim ve soğuk kimliği yerinden ederek kendi kişisel ve dönüşüme açık kimliğini ortaya koymasıdır (Solak, 2017).

Tektonik kavramı, mimari literatürde uzun süre taşıyıcı sistem ve strüktürel doğruluk üzerinden tanımlanmış olsa da çağdaş yaklaşımlar tektoniği daha geniş bir çerçevede ele alır. Frampton’ın ardından gelişen tartışmalarda tektonik, yapının yalnızca nasıl ayakta durduğunu değil, nasıl anlam ürettiğini ve hangi kullanım biçimlerini varsaydığını da kapsayan bir bütün olarak değerlendirilir. Bu bütünlük bozulduğunda, yapı yalnızca işlevini kaybetmez; aynı zamanda kendi mekânsal mantığını da askıya alır (Sönmez ve Ağca, 2021). Yapı terk edildiğinde, mimari unsurlar arasındaki o hiyerarşik ilişki kopar; mekân artık "yıkım/çözülme" evresine girer. Bu aşamada yapı, Umberto Eco’nun (1962)"Açık Yapıt" kavramında tartıştığı "sınırsız yorum" imkânına benzer bir maddesel serbestlik kazanır. Ancak bu açıklık, artık insanın anlamlandırma çabasına değil, maddenin kendi entropisine hizmet etmektedir. Mekân, mimarın niyetinden ve kullanıcının ihtiyacından tamamen bağımsızlaşarak, sadece kendi varlığıyla meşgul olan bir "artık-nesne" haline gelir.

3. TERK EDİLMİŞ MEKÂNLARIN İKTİDAR VE HETEROTOPYA BAĞLAMINDA DÖNÜŞÜMÜ: MİMARLIK VE KORUMA PRATİKLERİ

Mimarlık ürünlerinin zaman içinde dönüşmesi aslında kaçınılmazdır; nasıl ki çevremizdeki diğer unsurlar değişiyorsa, yapılar da kendi dönemlerinin koşullarını geride bırakarak başka bir evreye doğru ilerler. Brandi'nin (2021) de, vurguladığı gibi bir yapının kimliği yalnızca ilk üretildiği hâl ile değil, zamanla üzerine eklenen katmanlarla anlam kazanır. Bu nedenle, zamana uyum sağlayamayan kimi yapılar işlevini yitirir, terk edilir ya da tamamen ortadan kaldırılır.

Terk edilme genellikle bir yok oluş olarak algılansa da çoğu durumda yapı fiziksel varlığını uzun süre korur; doğa onun üzerinde yeni bir anlatı oluşturur. Erder'e (2018), göre bir yapı, işlevini kaybetse bile toplumsal bellekteki karşılığı sayesinde yaşamaya devam eder.

Sanayi devrimine kadar mimari yapıların bu şekilde değerlendirilmesi pek yaygın değildir. Doğan Tekeli'nin (2009), mimarlığın zamana bağlı değişen doğasına dair yorumları, bu geleneğin uzun süre devam ettiğini gösterir; yapının ömrü, çoğu zaman toplumun onunla kurduğu bağla yönlendirilmiştir. Sanayi devrimi ise mimarlık kavramını etkileyen bir kırılma yaratmıştır. Kentlerde dönüşümün birden ivme kazanması birçok yapının kısa sürede değerini yitirmesine yol açmıştır; bunun sonucunda yalnız yapılar değil, onlara bağlı kolektif hafıza da görünmez hâle gelmiştir. Lewis Mumford'ın (1961), kenti sürekli yenilenen, biçim değiştiren bir organizma olarak açıklaması da bu dönemi anlamak açısından önemlidir. Kentin ritmi değiştiğinde bazı yapılar kendiliğinden yeni roller üstlenirken, bazıları zaman içinde silikleşerek unutulmuş mekânlara dönüşür.

Terk edilen mekânların yaşadığı ve yaşayacağı evreler de bu bağlamda birbirlerinden farklıdır. Bu nedenle mekânların geleceği her kentte aynı şekilde gelişmez. Bir yerde kullanılmayan yapı kısa sürede başka bir amaca uyarlanabilirken, başka bir yerde benzer nitelikteki yapı yıllarca kendi hâline bırakılıp yok olabilir. Bu farklılık, Kiper'in (2004), vurguladığı gibi ekonomik dengeler, politik yönelimler ve kültürel beklentilerin bir arada etkili olmasından kaynaklanır.

Koruma ve Restorasyonda T-erk'e Bakış

Koruma ve tasarım disiplinleri açısından bakıldığında terk süreci daha da karmaşık hâle gelir. Restorasyonun amacı bir yapının kimliğini zaman içinde yaşatmak olsa da kimi zaman yapılan müdahaleler o yapının anlamını silikleştirir. Brandi'nin (2021), özgünlük vurgusu burada yeniden önem kazanır: Eğer bir yapı sırf ayakta kalsın diye yeniden şekillendiriliyorsa, fakat bu sırada zamanla oluşmuş izleri yok ediliyorsa, bu müdahale o yapının gerçek değerini ortadan kaldırır. Koruma ve restorasyon alanında

tarihi dokunun yaşatılmak için dönüşümü olumluysen tasarımda tarihi dokunun anlamının tam olarak kavranmadan kimliğine aykırı şekilde ve sırf ayakta kalabilmesi için dönüştürülmesi olumsuzdur çünkü anlamını kaybetmiş bir doku değil doğa ile bütünleşmiş izleri kaybolmamış terk halinde yapı kullanıcının hafızasını harekete geçirir.

Tarih boyunca insanlar yaşadıkları bölgeyi ve bölgeye dair öğeleri korumayı amaçlamışlardır. Koruma kavramının anlamı,2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda (1983), “Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleridir” ifadesi ile açıklanmaktadır. Koruma, sadece tarihi değerleri geçmişe taşımak için değil, bu değerlerin yok olmasını ve kendilerini yeni yaşamlarında var ettirmek içindir (Orbaslı, 2009). Erken dönem koruma anlayışlarında terk edilmiş yapılara, müdahale edilerek topluma geri kazandırılması gereken problemler nesnel olarak bakılmıştır (Jokilehto, 1999).

Antik dönemlerde yapıların yaşamının devam ettirilme isteği, günümüzde olduğu gibi kültürel miras bilincinden kaynaklanmayıp, yapıları var eden politik, dinsel ve toplumsal düzenlerin varlığını korumak içindir. Düzen çözüldüğünde terk, her zaman “korunması gereken bir kayıp” gibi algılanmamıştır (Choay, 1992). Terk edilmiş yapı, kültürel bir miras nesnesinden çok, işlevini yitirmiş bir kalıntı olarak okunmuştur (Lowenthal, 1985).

18. yüzyıla gelindiğinde Endüstri Devrimi ve aydınlanma düşüncesi ile kültürel miras sistematik biçimde ele alınmaya başlanmıştır. Buna rağmen terk olgusu hâlâ temkinle karşılanan bir durumdur. Buna karşılık, aynı yüzyılda ortaya çıkan akılcılık ve bilime paralel şekilde göreceli ve deneyime dayalı doğadan ilham alan, akışkan ve romantik anlayışa sahip, pitoresk yaklaşımlar, terk edilmiş yapılara bakışı değiştiren bir kırılma noktası oluşturmuştur. Terk edilmiş yapılar, romantik metinlerde ve resimlerde anlam kazanırken, mimarlık ve restorasyon alanında hâlâ müdahale edilmesi gereken sorunlu alanlar olarak görülmeye devam etmiştir (Ruskin, 1903). Camillo Boito (2018), ise pitoresk anlayışa çocuk aklından çıkmış ve acımasız bir kuram olarak bakmakta, yapının terk edilmesi ve çürümeye bırakılmasının estetik bir romantizmin ürünü olabileceğini; ancak bu tutumun koruma etiğiyle bağdaşmadığı görüşünü savunmaktadır.

19.yüzyıla gelindiğinde ise Viollet-le-Duc, yapıların zaman içinde yaşadığı bozulmaları doğal bir süreç olarak değerlendirmemiş, düzeltilmesi gereken eksikler olarak görmüştür. Yapının terk edilmesi, mimari değerini geri plana itilmesi anlamına gelmiş; koruma pratiği çoğunlukla yapıyı varsayılan “ideal” durumuna geri döndürmeye odaklanmıştır (Dewidar, 1997). Buna karşılık Camillo Boito (2018),

Viollet-le-Duc ile John Ruskin'in görüşlerini değerlendirerek çağdaş koruma anlayışının temelini oluşturmuştur (Erder, 2021). Boito'nun görüşüne göre yapıya eğer gerekiyorsa eski ve yeninin ayırt edilebildiği ufak dokunuşlar yapılmalı, geçmişte veya günümüzde yapılan eklemeler yapının birer parçası olduğu için dokunulmamalıdır. Boito (2018), bu görüşü kitabında kısaca şöyle ifade etmiştir: *“Öyle yapmalıyım ki görülebilmeli. Bütün bu eklemelerin modern insanların elinden çıktığı”*(s. 34).

20.yüzyılın başlarında önemli bir figür olan Gustavo Giovannoni, Boito'nun ilkelerini güncellemiş, özellikle tarihi dokularda anıtların çevresiyle birlikte bozulmadan korunması anlayışını getirerek Atina'da düzenlenen “Carta del Restauro Italiana” ilkelerinin şekillenmesine önemli bir katkı sunmuştur (Çekül Vakfı, 2010). II. Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkıcı tablo sonrasında tarihi dokular üzerinde daha fazla kayıp verilmemesi için hızlı bir şekilde koruma çalışmaları yapılmış, koruma anlayışı geliştikçe modern ve geleneksel olan arasında denge kurulmaya çalışılmıştır. Geçmiş ve gelecek arasındaki dengenin kurulması Paul Thiry (1959), tarafından süreklilik ile ilerleme kavramı kullanılarak açıklanmıştır: *“Mimaride süreklilik şeylerin düzenindeki göreceli konumumuzu üstlenmemiz anlamına gelir. Yalnızca kendimiz için değil, gelecek nesiller için çevremizi iyileştirmeliyiz. Süreklilik, geçmişin ve bugünün bilgisini gerektirir. Geçmiş kendi ruhuyla canlandıramayız, ancak şimdiki zaman üzerinde etkisi olduğu için görmezden gelemez. Kendimizi geçmişten veya gelecekte ayıramayız, nereden geldiğimizi bilmiyorsak nereye gittiğimizi de bilemeyiz”* (s. 24). Geçmişe saygısızlık eder ve bugüne karşı dikkatsiz davranırsak, geleceği tasarlayamayız. Bu bağlamda mimari nesneyi tasarlarken modern reddetmeden ve geçmişi bir kenara atıp görmezden gelmeden, yaratıcılığımızı geçmişe bağlı şekilde düşünmeli ve ilham almalıyız.

Riegl'in “istemli” ve “istemsiz” anıt ayrımı, terke bakışı karmaşıktır. İstemli anıtlar zamana direnmek zorundayken, istemsiz anıtlar geçmişle şimdi arasında bağ kurduğu için değer kazanır (Arrhenius, 2004). Bu ayrım, terk edilmiş yapının değerini tek yönlü bir kayıp olarak değil, bağlama göre değişen bir durum olarak okumayı mümkün kılar.

Genel olarak koruma disiplinde terk uzun süre olumsuz, sonlandırılması gereken bir hâl olarak değerlendirilmiştir. Ancak yapının terk sürecinde kazandığı zamansal ve mekânsal katmanlar, yalnızca bozulma değil; belleği canlı tutan unsurlar olarak da okunabilir.

3.2. Mimari Tasarımda T-erk'e Bakış

20. yüzyılın ortalarından sonra mimarlık alanındaki tartışmalar terke olan dar bakışı sorgulamaya başladı. Zamanla terk edilmiş bir yapıya yalnızca “bozulmuş bir kabuk”

gibi yaklaşmanın yeterli olmadığı fark edildi. Bugün tasarım disiplininde terk, daha çok bir ara durumu göstererek yapının zamana bıraktığı katmanların görünür hâle geldiği, belleğin yoğunlaştığı ve müdahale edilmeden de yeni anlamlar üretebilen bir süreç halini almıştır.

Heidegger'in (1951), "yer-olma" (dwelling) kavramı, bir yapının yalnızca kullanıldığı anda değil, terk edildiğinde de varlığını ve anlamını sürdürdüğünü ima eder. Deleuze ve Guattari'nin (1980), "aralık" (interstice) veya "kaçış çizgisi" kavramları, düzenin dışına taşan, kontrol edilmemiş ve tanımlanmamış bölgeleri yaratıcı düşüncenin beslendiği yerler olarak tarif eder. Terk edilmiş mekân, tam da bu çizginin üzerinde duran, sabit anlamlara indirgenemeyen bir oluş hâlidir. Marc Augé'nin (1995), "olmayan yer" kavramı da kullanıcının belleğini tetikleyen, özgün ve katmanlı izlerle dolu yerlerdir. Paul Virilio (1977, 1980), ise terk edilmiş alanların "karşı-hız" yarattığını ve kritik bir gözlem alanı olduğunu ifade eder.

Georg Simmel'in (1958), "Harabeler" metni terk mekânlarını tamamlanmamış bir yok oluş değil, başka bir bütünlük olarak tanımlar. Pierre Nora'ya (1989), göre hafıza, yalnızca hatırlanan olaylarda değil, ilişkinin kesildiği, sessizliğin ortaya çıktığı mekânlarda daha görünür hâle gelir. Henri Lefebvre (1974), ise terk edilmiş alanların, "temsil edilen mekânlar" dan çıkıp, "yaşanan mekânlar" kategorisine geçtiğini ve görünür hale geldiğini belirtir.

Tim Edensor (2005), terk edilmiş alanları "modern şehir düzeninin tekdüzeliğini kıran özgür alanlar" olduğunu belirtir. Walter Benjamin (1940), bu boşlukların tarih ile şimdi arasında bir "çatlak" oluşturduğunu söyler. Gaston Bachelard (1957), terk alanlarını, mekânın içindeki durağanlık bile bir deneyimdir; terk edilmiş bir yapı bu açıdan hayal kurmaya açılan bir iç dünyadır ifadeleriyle açıklar. Lebbeus Woods'un (1992), yara izlerini bir tasarım elemanı hâline getirmekle ilgilenilmelidir ifadesi ve Caitlin DeSilvey'in (2006), bazı yapıların çürümesine izin verilmesinin onları daha anlamlı kılar ifadesi terkin olumlu yönlerini göstermektedir.

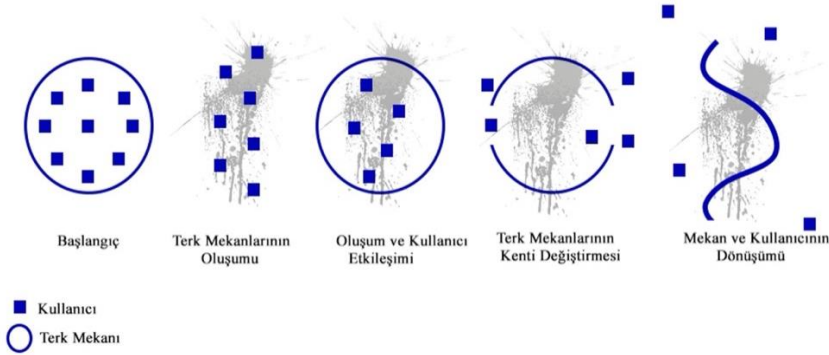
Bu çerçevede terk, tasarım disiplininde artık yalnızca çöküş değil; zamansal, estetik ve ekolojik katmanlar barındıran bir potansiyel olarak değerlendirilir. Yıkıntı, boşluk ve sessizlik; yeni başlangıçların eşığı hâline gelebilir.

3.3. T-erk'in İktidar Mekanizmaları ve Heterotopya ile İlişkisi

İktidar kamusal mekânın sınırlarını, kullanıcıların eylemlerini, kimliklerini ve bulunduğu yerdeki dolaşımını yönlendirir bundan dolayı iktidar, kamusal alana sınırlar koyup ötekileştirmek yerine onu düzenleyerek kendi mekanizmalarına uygun hale getirir. Mekân kamusal dışına itildiğinde, iktidar o alan üzerindeki eylem kipini dönüştürür; mekânı doğrudan gözetlemek yerine, onu "tekinsiz", "anormal"

veya "kriminal" olarak kodlar. İktidarın mekânsal işleyişi, Himmet Hülür'ün (2008), vurguladığı gibi bir "mikro-fizik" üzerinden yürür. Disiplinci iktidar binaların tozunda, kırık camlarında ve paslı demirlerinde, yani mekânın en küçük hücrelerinde bile "doğruluk üretmeye" devam eder.

Hristiyanlık kurumlarının geliştirdiği bir yönetim modeli olan pastoral iktidar, bireylerin ruhsal esenliğini ve kurtuluşunu hedefler ve bireyin tüm iç dünyasının iktidar tarafından bilinmesini zorunlu kılar (Özdemir, 2020). Egemen iktidar, klasik anlamda "yaşatma ya da öldürme hakkı" üzerinden tanımlanan bir güçtür. Egemen iktidar, kendisini bedeni parçalayarak, damgalayarak, teşhir ederek kurar. Cezanın seyirlik oluşu, yalnızca suçluya değil, tüm topluma yöneliktir (Demir, 2015). 18. yüzyılda kurumsallaşan disiplinci iktidar ise odağını doğrudan "münferit bedene" çevirir mekânlarda bedeni bir makine olarak görür ve onu terbiye eden bu "anatomo-politika", bireyi mekânsal olarak sabitleyerek ekonomik üretim aygıtına entegre eder (Çelik, 2024). 18. yüzyılın sonundan itibaren bu disiplinci tekniklerin yanına, onları dışlamayan ancak kapsamını genişleten biyo-iktidar mekanizması eklenir. Eğer egemen iktidar "öldürme ya da yaşatma hakkı"na dayanıyorsa, biyoiktidar "yaşatmak ve ölüme terk etmek" üzerine kuruludur (Frost, 2023).

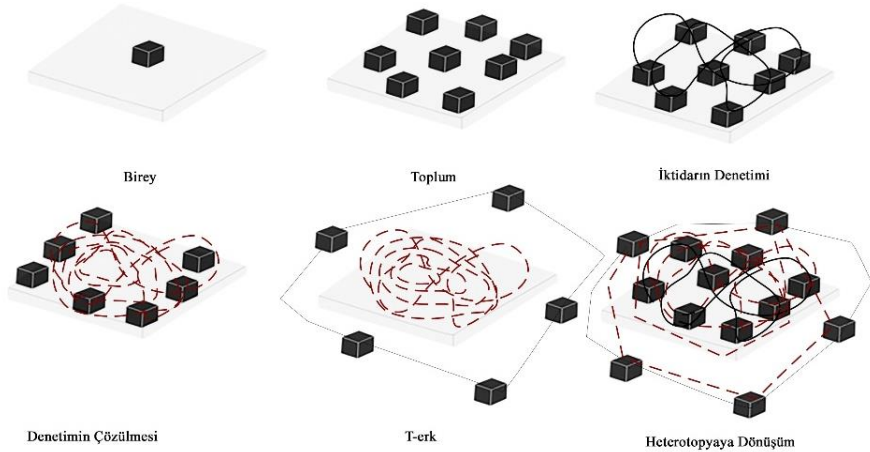
Şekil 3. İktidar Mekanizmaları, T-erk ve Kullanım Eksenli Kavramsal Dönüşüm

Foucault'nun (2002), iktidara yaklaşımı, onu belirli bir otorite merkezinde toplanmış, sabit ve tanımlı bir güç olarak ele alan geleneksel yorumlardan belirgin biçimde ayrılır. Bu tanımlama yapılırken iktidarla ilgili beş konu üzerinde durulmuştur. İktidar, devlete, hukuka ya da belirli bir egemen özneye ait tek bir yerden uygulanan bir mülkiyet değildir; aksine toplumsal ilişkilerin içine dağılmış, gündelik hayatın akışı içerisinde sürekli işleyen ve kendini yeniden üreten bir ilişkiler bütünüdür. İkinci husus iktidarın direkt olarak özne üzerine değil onun eylemleri üzerinden işlemesidir. Bu anlamda iktidar baskıcı bir otorite olmaktan çıkıp yönlendirmelerle kendi sınırlarını belirleyen bir etki alanı yaratır. Üçüncü olarak iktidar, homojen ve tek yönlü

bir baskı sistemi olarak da düşünülemez. İktidar, dolaşım hâlinindedir; farklı noktalarda farklı yoğunluklarda ortaya çıkar ve çoğu zaman açık bir merkezden değil, ilişkilerin kendisinden beslenir. Dördüncü husus ise iktidarın hiyerarşisinin klasik biçimden farklı olmasıdır. İktidar yalnızca yukarıdan aşağıya doğru uygulanmaz tam tersine aşağıdan yukarıya doğru işleyen birbiri içinde genişleyen birçok mekanizmanın çakıştığı mikro mekanizmalardan oluşur. Son olarak, iktidarın bilgiyle kurduğu ilişkiye özel bir önem atfedilir. İktidar, yalnızca mevcut bilgiyi kullanmaz; aynı zamanda bilgi üretir, sınıflandırır ve dolaşıma sokar. Böylece iktidar, kendini yalnızca zor yoluyla değil, anlam üretimi üzerinden de kalıcı kılar (Foucault, 2002). İktidarın merkezsiz ve ağ biçiminde işleyen yapısı, iktidarın sadece yasaklayan, "hayır" diyen negatif bir güç olduğu yanılsamasını yıkararak, onun toplumsal bedende çalışan üretici bir şebeke olduğunu ortaya koyar (Hülür, 2008).

Modernite, sadece rasyonel düşüncenin değil, aynı zamanda yaşamın her alanına sızan sistematik bir gözetim ve denetim rejiminin yükselişidir. Gözetim, "özel ve kamusal yaşamın en ince ayrıntılarına nüfuz edebilen, onu dönüştürebilen ve yeni bir düzen retoriği üreterek toplumsallığı yeniden üreten bir realite" olarak karşımıza çıkar (Aytaç, 2023). Gözetim pratiği, beraberinde kaçınılmaz bir "sınır" inşasını getirir (Foucault, 2003).Terk edilmiş mekânlar, bu sınırın en netleştiği "istisna" alanlarıdır. Kendi haline bırakılan mekanlardaki dışlanmışlık ve terk edilmişlik hali, mekânı heterotopya olarak tanımlanan başka yerlere dönüştürür. Heterotopik mekânlar, mevcut düzen içinde bir şeyi temsil eden, onunla mücadele eden ya da onu tersine çeviren konumlar olarak işlev görür (Foucault, 2005).

Heterotopyalar kentin genel dokusuyla aynı fiziksel gerçekliğe sahip olmalarına rağmen, işleyiş bakımından sistemin "anormal" veya "yabancı" hücreleri gibi davranırlar (Erdoğan ve Ertop, 2021). Nakıboğlu'na (2015) göre heterotopyalar, modernite bağlamında ütopyaların hayata geçirilme girişimlerinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkarlar. Bu durum, heterotopyanın her zaman ütopya ile diyalektik bir ilişki içinde olduğunu gösterir; ütopyalar yer-olmayan tasarımlarken, heterotopyalar bu ideallerin yeryüzündeki kusurlu, sarsıcı ve gerçek yansımalarıdır. Aynı zamanda, heterotopya düşüncesinin izleri Henri Lefebvre'in (1991), "karşı-mekân" (counter-space) kavramı ile de ilişkilendirilebilir. Lefebvre ve Foucault arasındaki kuramsal tartışmada mekân, sadece fiziksel bir nesne değil, sosyal ve siyasal pratiklerin bir sonucu olarak ele alınır.

Şekil 4. Heterotopyaya Dönüşüm

Foucault (2005), “Özne ve İktidar” adlı eserinde heterotopyaları altı prensip ile açıklamaktadır. Birincisi yeryüzündeki her kültür heterotopyalar üretir ancak bu mekânlar "kriz heterotopyaları" ve "sapma heterotopyaları" olarak ikiye ayrılır. İlkel toplumlarda ergenlik, regl veya hamilelik gibi geçiş dönemlerindeki bireylerin izole edildiği kriz heterotopyaları, modern toplumda yerini norm dışı davranış sergileyenlerin (akıl hastaları, suçlular, yaşlılar) kapatıldığı heterotopyalarına bırakmıştır (Erdoğan ve Ertop, 2021). Foucault (2005) sapma heterotopyaları ile ilgili şu ifadeyi kullanmıştır: “Davranışı, ortalamaya ya da istenen norma göre sapkın olan insanların içine yerleştirildiği heterotopya” (s. 288). İkinci ilke, bir toplumun tarihsel süreç içerisinde mevcut bir heterotopyayı bambaşka bir işleve büründürebileceğini savunur. Üçüncü ilke, heterotopyanın tek bir gerçek mekânda birbiriyle bağdaşmayan, normalde yan yana gelemeyecek olan birkaç mekânı veya konumu bir araya getirme gücüdür. Terk edilmiş mekânlar, kentin farklı sosyal sınıflarının, farklı zaman dilimlerinin ve farklı ideolojik katmanların üst üste bindiği birer mikro-kozmostur (Bolattekin, 2020). Dördüncü ilke, heterotopyaların çoğunlukla "heterokroni" adı verilen bir zaman kopuşuyla bağlantılı olmasıdır (Albayrak, 2017). Kentin geri kalanındaki hızlı üretim ve tüketimin aksine, bu mekânlarda zamanın tortusu birikir (Pöstecki, 2019). Beşinci ilke, heterotopyaların her zaman bir açılma ve kapanma sistemine sahip olmasıdır.

Bu mekânlar herkese açık değildir; içeri girmek için ya bir zorunluluğa (hastaneye yatmak, hapse girmek) ya da belirli ritüellere ve arınma süreçlerine ihtiyaç duyulur (Nakıboğlu, 2015). Altıncı ve son ilke, heterotopyaların diğer tüm mekânlara oranla bir "işlev" yerine getirmesidir. Bu işlev iki uç noktada salınır: Ya gerçek mekânların ne kadar kusurlu olduğunu gösteren bir "yanılsama mekânı"(illusion) yaratırlar ya da

içinde yaşadığımız düzensiz mekânın aksine mükemmel ve titiz bir "telafi mekânı" (compensation) oluştururlar (Karaçizmeli, 2021).

Sonuç olarak, terk edilmiş mekânlar ile heterotopya kavramı arasındaki ilişki, sadece bir harabe estetiği veya nostalji meselesi değildir. Bu ilişki, iktidarın steril, homojen ve denetlenebilir dünya tasarımına karşı sunulmuş radikal bir alternatiftir. Terk edilmiş mekânlar; zamanın kırıldığı, işlevin askıya alındığı, ötekiliğin deneyimlendiği ve iktidarın sızamadığı özerk bölgelerdir. Bir yapının terk edilmesi, onun kentsel yaşamdan silinmesi değil; aksine iktidarın disiplinci açısından kurtularak kendi heterotopik varlığını inşa etmesi ve farklı bir yaşamın imkânlarını bünyesinde barındırması anlamına gelir.

4. SONUÇLAR

Mimarlık ve koruma disiplinlerinin geleneksel kategorizasyonunda genellikle bir "eksiklik" veya "işlevsel çöküş" olarak kodlanan terk olgusu, esasen mekânın ontolojik ve politik düzlemde yeni bir varlık alanı kazandığı üretken bir eşiği temsil etmektedir. Mevcut kuramsal tartışmalar ışığında bir yapının fiziksel olarak boşalması, bir nihayete erme durumundan ziyade; iktidarın disipline edici ağlarından sıyrılan mekânın kendi öznel gerçekliğine ve heterotopik potansiyeline kavuştuğu bir evrilme sürecidir. Bu alanlar, kentin rasyonel ve sterilize edilmiş dokusuna ayna tutan; gündelik kullanımın, lineer zamanın ve kurumsal gözetimin askıya alındığı "başka yerler" (heterotopya) olarak mekânsal bir başkaldırı sergilemektedir.

Yapılan analizler, mekânın terk edilmesiyle birlikte iktidarın o alan üzerindeki eylem kipinin nitelik değiştirdiğini ve mekânı "istisna" veya "tekinsiz" olarak yeniden tanımlayan özgün bilgi rejimlerinin devreye girdiğini göstermektedir. Bu süreçte yapının rasyonel taşıyıcı sistemi, insani kullanımın dayattığı pragmatik görevlerden azat edilerek; sadece yerçekimi, ham madde gerçekliği ve kendi fiziksel varoluş yasalarıyla baş başa kalmaktadır. Maddenin bu "strüktürel ihaneti" ve doğanın mekânı kontrolsüz bir ritimle yeniden sömürgeleştirmesi, terk edilmiş yapıyı pasif bir enkaz olmaktan çıkarıp, belleğin ve zamanın kristalize olduğu dinamik bir mekânsal arşive dönüştürmektedir.

Nihayetinde ulaşılan temel yargı, terk edilmiş mekânların barındırdığı bu çok katmanlı anlam haritasının ve tekinsiz derinliğin, güncel mimari tasarım pratikleri için statik birer sorun alanı teşkil etmediğidir. Aksine bu mekânlar, iktidarın disipline edici kuşatmasının kırıldığı ve mekânın özneyle olan ilişkisinin alışılmış rollerin dışında yeniden müzakere edildiği özgürleştirici düzlemler sunmaktadır. Bu bağlamda terk; mimarlık ve koruma pratikleri için bir kayıp senaryosu değil; aksine yapının tarihsel katmanlarını görünür kılan, duyuşal çeşitliliği kışkırtan ve yeni mekânsal anlatıların inşasına imkân tanıyan stratejik bir başlangıç noktasıdır.

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2001). *İstisna Hali*. (Atakay, K. Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Albayrak, K. (2017). Heterokroni Olarak Ev: Andreas Maier'in *Das Haus* Adlı Eserinde Mekân ve Bellek. *İdil Dergisi*, 6(39).
- Arrhenius, T. (2004). The Cult of Age in Mass-Society: Alois Riegl's Theory of Conservation. *Future Anterior: Journal of Historic Preservation, History, Theory, and Criticism*, 1(1), 75-81.
- Assmann, J. (1997). *Kültürel Bellek*. <https://www.scribd.com/document/368605545/Jan-Assmann-Kulturel-Bellek-pdf> Erişim Tarihi 29 Nisan 2025.
- Auge, M. (1995). *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. London: Verso.
- Avar, A. A. (2009). Lefebvre'in Üçlü –Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekan–Diyalektiği.
- Aytaç, Ö. (2023). *Modernite, Gözetim ve Düzen Retoriği*.
- Bachelard, G. (1957). *Mekânın Poetikası*. (Tümertekin, A. Çev.). İstanbul: Minotor Yayınları.
- Benjamin, W. (1940). *The Arcades Project*. Harvard University Press.
- Boito, C. (2018). *Korumak Mı Restore Etmek mi?* İstanbul: Janus Yayıncılık.
- Bolattekin, G. (2020). Heterotopik Köşk. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Endüstrisi Dergisi*.
- Bowman, B. M. (2000). *Vacant Land in Cities: An Urban Resource*. The Brookings Institution.
- Brandt, C. (1977). *Restorasyon Kuramı*. (Tümertekin, A. Çev.). İstanbul: Janus Yayıncılık.
- Choay, F. (1992). *The Invention of The Historic Monument*. Cambridge University Press.
- Çakar, D. (2025). Kentsel Endüstriyel Miras Alanlarının Yeniden Değerlendirilmesi: Koruma-Kullanma Dengesi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Kent Akademisi*, 18(2).doi: 10.35674.
- Çavdar, R. Ç. (2018). Farklılığın Mekanı: Foucault ve Lefebvre'deki Heterotopya ve Heterotopi Ayrımı. *İdealkent*, 9(25), 882-907. doi:10.31198

- Çekül Vakfı. (2010). Yerelden Ulusala Ulusalda Evrensele Koruma Bilincinin Gelişim Süreci. <https://www.tarihiKentlerBirliği.org/wp-content/uploads/KorumaBilinci-Ekitap.pdf> Erişim Tarihi 29 Nisan 2025.
- Çelebi, V. (2013). Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1).
- Çelik, S. (2024). Foucault'nun İktidar Anlayışındaki Tarihsel Dönüşüm ve Beden Üzerindeki Yansımaları. *İmgelem*, (15). doi:10.53791
- Demir, C. G. (2015). Ruh Bedeni Hapishanesidir: Michel Foucault. *Ekev Akademi Dergisi*, (64).
- DeSilvey, C. (2006). Observed Decay: Telling Stories with Mutable Things. *Journal of Material Culture*, 11(3). doi:10.1177
- Dewidar, K. M. (1997). Viollet Le Duc's Concept on Historic Preservation. *Transactions on the Built Environment*.
- Eco, U. (1962). Açık Yapıt. <https://www.scribd.com/document/378452901/Ac-ik-Yap-it-Umberto-Eco-pdf> Erişim Tarihi 15 Kasım 2025.
- Edensor, T. (2005). Industrial Ruins: Spaces, Aesthetics and Materiality.
- Erder, C. (2018). Tarihi Çevre Algısı. İstanbul: YEM Yayıncılık.
- Erdoğan, N. Ö. & Ertop, S. (2021). Foucault'nun Heterotopyaları: Kapatma ve Kapanma Pratiklerinin Çağdaş Sanata Yansıması. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, (25). doi:10.17484
- Foucault, M. (1967). Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias. *Architecture /Mouvement/ Continuité*.
- Foucault, M. (1975). Hapishanenin Doğuşu. (Kılıçbay, M. A. Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Foucault, M. (1978). The Birth of Biopolitics. (M. Senellart, Dü., & G. Burchell, Çev.).
- Foucault, M. (1984). Of Other Spaces : Utopias and Heterotopias.
- Foucault, M. (2002). Toplumunu Savunmak Gerekir. (Ş. Aktaş, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2003). Cinselliğın Tarihi. (H. U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2003). İktidarın Gözü. (O. A. Işık Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2005). Özne ve İktidar. (O. A. Işık Ergüden, Çev.) Ayrıntı Yayınları.

- Freud, S. (2003). Tekinsizlik Üzerine, Tekinsizliğin Psikolojisi Üzerine. (Şahin, H. Çev.). İstanbul: Laputa Kitap.
- Frost, T. (2023). Biopower And Sovereignty In Foucault And Agamben. Biopower And Sovereignty In Foucault And Agamben. University of Kent.
- Gilles Deleuze, F. G. (1980). A Thousand Plateaus. Paris: University of Minnesota Press.
- Güneş, C. D. (2013). Michel Foucault'da Söylem ve İktidar (21).Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi.
- Hegel, G. W. (1807). The Phenomenology of Spirit. The Phenomenology of Spirit. Cambridge University Press.
- Heidegger, M. (1951). Building, Dwelling, Thinking. (A. Bobeck, Çev.) New York: Harper Colophon Books.
- Hertzberger, H. (2005). Lessons for Students in Architecture..Rotterdam.
- Hülür, H. (2008). İktidar/Bilgi Sarmalı: Michel Foucault'da Disiplinsel Doğruluk ve Özne. Ekev Akademi Dergisi, (35).
- Işık, S. (2012). Foucault'da İktidar, Özgürlük ve Direniş. Ekev Akademi Dergisi, (51).
- Işıkkaya, A. D. (2008). Kentsel Çöküntü Bölgelerinin Örgütlenmesi ve Yeniden Kullanım. Megaron: YTÜ Mim. Fak. E-Dergisi, 3(1).
- Jokilehto, J. (1999). A History of Architectural Conservation. From traditional to modern society,Rediscovery of antiquities. Great Britain by LIBERfabrica.
- Karaçizmeli, M. (2021, Kasım 20). Lefebvre ve Foucault'da Mekân: Kuramsal Bir Tartışma. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi. doi: 10.17498
- Karadaban, M. (2020). Delikli Bir Kent Olarak İstanbul'a Bakmak: Kentin Müphem Alanlarına Dair Bir Araştırma.
- Kiper, P. (2004). Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekanları ve Yitirilen Kent Kimlikleri.
- Kılınç Ürkmez, G. ve Atanur, G. (2016). İşlevini yitirmiş bir sanayi alanının dönüşümünün kent kimliğine etkisi: Bursa Sıcaksu Tabakhaneler Bölgesi. Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, 12(Özel Sayı).
- Koç, A. (2018). Michel Foucault'nun "Biyopolitika" Kavramının Teorik Çerçevesi. Dergipark.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu . (1983, 7 21). T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi

- Sistemi <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> Erişim Tarihi 1 Eylül 2025.
- Lefebvre, H. (1991). *Mekânın Üretimi*. (Özpinar, C. Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lowenthal, D. (1985). *The Past is a Foreign Country*. Cambridge University Press.
- Mumford, L. (1961). *The City in History*. <https://www.scribd.com/document/362479479/Lewis-Mumford-the-City-in-History> Erişim Tarihi 15 Mayıs 2025.
- Nakıboğlu, G. (2015). Ütopya dan Doğmak, Ütopya Doğurmak: Heterotopya Kavramı ve Heterotopya Bağlamında Balık İzlerinin Sesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*.
- Nora, P. (1989). *Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire*. University of California Press.
- Nora, P. (1994). *Hafıza Mekânları*. (Tümertekin, A. Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Orbasli, D. A. (2009, 03). Re-using existing buildings towards sustainable regeneration.
- Özdemir, M. (2020). Foucault Sosyolojisinde İktidarın Serüveni: Pastoral İktidar, Disiplinci İktidar, Biyo-İktidar. *Turkish Journal of Political Science*.
- Pallasmaa, J. (2011). *Tenin Gözleri*. (Kılıç, A. U. Çev.). İstanbul: Yem Yayınları
- Pösteği, N. (2019). Sinema Yolu ile Oluşturulan Dünyalar: Yok-yer, Heterotopya ve Ömer Kavur Sineması. *SineFilozofi Dergisi*.
- Riegl, A. (1903). *The Modern Cult of Monuments: Its Essence and Its Development*.
- Ruskin, J. (1903). *The Seven Lamps of Architecture*.
- Simmel, G. (1958). Two Essays: The Handle, and The Ruin. *The Hudson Review*.
- Simmel, G. (1994). Bridge and Door. *Theory, Culture and Society*, 11.
- Solak, S. G. (2017). Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1).
- Solà-Morales, I. (1995). *Terrain Vague*.
- Sönmez, M., & Ağca, I. (2021). Mimari Tasarım Sürecinde Yeni Tektonikler. 5. Ulusal Yapı Kongresi ve Sergisi
- Stalker. (1996). *Stalker Mamifesto*. <https://digilander.libero.it/stalkerlab/tarkowsky/manifesto/manifesting.htm> Erişim Tarihi: 12 Kasım 2025

- Stavrides, S. (2010). *Kentsel Heterotopya*. (Karatay, A. Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Şişmanyazıcı, B., & Yıldız, H. T. (2009). *Tarihî Kentsel Alanlarda “Toplumsal ve Mekânsal Yeniden Yapılanma”*: Fener ve Balat Örneği. Özyeğin Üniversitesi
- Tekeli, İ. (2009). *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Thiry, P. (1959.). *Total Desing*. XXXII. New York: Journal of the American Institute of Architects, 24. <https://usmodernist.org/AJ/AJ-1959-12.pdf> Erişim Tarihi:18 Nisan 2025
- Trigg, D. (2006). *The Aesthetics of Decay: Nothingness, Nostalgia, and the Absence of Reason*. New York: Peter Lang Publishing.
- Virilio, P. (1977). *Speed and Politics*. Paris: United States of America.
- Virilio, P. (1980). *The Aesthetics of Disappearance*. Paris: United States of America.
- Woods, L. (1992). *War and Architecture*. <https://www.scribd.com/document/780414592/war-and-architecture-wood> Erişim Tarihi 10 Mayıs 2025.
- Yılmaz, L., & Arabacıoğlu, F. P. (2019). *Kentsel Terk Alanların Oluşum Süreci ve Mekansal Sürdürülebilirliği*. Tasarım ve Katmanlaşma Temalı Ulusal Tasarım Sempozyumu.

Not: Bu makale, İstanbul Ticaret Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Koruma ve Restorasyon Tezli Yüksek Lisans Programı'nda, Dr. Öğr. Üyesi Aylin ŞENTÜRK danışmanlığında, Ceren ÖZDEM tarafından yürütülmekte olan, T-erk ve Kullanımın İktidar Mekanizmaları Üzerinden Dönüşümsel Dinamikleri başlıklı yüksek lisans tezinin ön çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.